

McLUHAN, Marshall, *A Gutenberg-galaxis. A tipográfiai ember létrejötte*, Bp., Trezor, 2001.

FARKAS Gábor Farkas, *Az Antiquissima-gyűjtemény és a számítógépes adatbázis*, Magyar Könyvszemle, 1997, 395–413. p.

SÜTHEÓ Péter, *Hypertext*, Bp., 1999.

FORISEK Péter, *Informatika és ókortudomány*, Debreceni Szemle, 2000/2, 274–278. p.

5 Például:

BAKONYI Géza, *Elektronikus könyvtár – számítógépes szövegelemzés*, konferencia előadás, Networkshop'97 konferencia – Keszthely, 1997. május 27–29., <http://www.iif.hu/rendezvenyek/networkshop/97/tartalom/NWS/index.htm>

SZÉPE György, *Az internet-korszak nyelvészete, konferencia előadás*, INTERNET – KOMMUNIKÁCIÓ – IDENTITÁS konferencia, Győr, 1996. okt. 28., <http://www.szif.hu/KII.html>

NASZÓDI Mátyás, *Nyelvhelyesség-ellenőrzés számítógéppel*, konferencia előadás, VII. Országos Alkalmazott Nyelvészeti Konferencia, Bp. 1997., URL: <http://szak.hu/nyelweb>

FARKAS Zoltán, *Az informatikai eszközök felhasználása a történelem tanításában*, Új Pedagógiai Szemle, 1999, november, URL: <http://www.oki.hu/cikk.asp?Kod=1999-11-in-Farkas-Informatikai.html>

Hegyí Ádám

Megjegyzések az „Információ és társadalom” ELTE/BTK könyvtár tanszéki kurzusról

A címben jelölt kurzust a továbbiakban olyan programként tárgyalom, amely használható speciális kollégiumhoz, egyetemi utánképzéshez és PhD (doktorandusz) kurzusokhoz. A különböző programokban a résztvevők alapjaiban azonos, de képzési szinttől függően különböző olvasmányok közül válogathattak.

Egy régi könyvtáros nemcsak a távolabbi múltból meríthet, hanem a közel-múltból, akár a legközelebbiből is. Számára legalábbis rendkívül tanulságos ez, annál is inkább, minthogy többféle formában és színvonalon szerzett a címben említett „tanegységekkel” közvetlen tapasztalatokat. Ezek a tapasztalatok és ismeretek tartalmilag és módszerbelileg egyaránt érdeklődésre tarthatnak számot mind a felsőoktatásban résztvevő előadók, mind pedig a hallgatók, általában a könyvtárosok körében.

Vágujunk a közepibe a legfelső szinttel. A PhD-szintű programból három (tizenketten vettek részt rajta) dolgozat meg is jelent – részben Monok István, az OSZK főigazgatója közvetítésével – az Iskolakultúra c. folyóirat 2001. januári számában: N. Mandl Erika „Könyvtárhasználó filológusok aggodalmai és reményei”, Tisza Miklósné „Az információ társadalom kihívásai és a könyvtári szolgáltatások” és Alföldiné Dán Gabriella „Áldás vagy átok” című munkája. Egyik dolgozat sem csak a felsőoktatásban vagy a kutatásban dolgozó könyvtárosokat érdekelheti. De hogy ne csak PhD-dolgozatokról essék szó (ezek létrejöttéről a

későbbiekben), a speciális kollokviumos Mészáros Anikó sokszorosított szakdolgozata az információs társadalom fogalmának magyar recepciójáról is tanulságos. Egyebekben pedig egy PhD-kurzust folytató kolléganő az információs társadalom és az EU kapcsolatáról készít munkát. Néhányan már túl is vannak a szóbeli záróvizsgán, és készülnek az írásbeli védésre.

De a számszerűleg legjelentősebb hallgató csoport – 29-en voltak a II. évfolyamban – a kiegészítő egyetemi diplomaszakosok, akik mind főiskolát végeztek az ország különböző helyein, és annak megfelelő munkakörben is dolgoznak. Egyesek tapasztalatait a fenntartókról mellőzöm – ezekről is óhatatlanul szó esett –: az ilyesmikkel foglalkozzanak azok, akikre tartozik.

Hadd ragadjak ki azonban kedvcsinálásból is egy idézetet az egyik gyermekkönyvtáros dolgozatából, „A gyermekkönyvtár az információs társadalomban. Kulturális örökség és információs társadalom” címűből. Az idézet így szól: „Forró nyár van, egy cseresznye fa alatt ül egyméztől, rövid nadrágos, a fekete cseresznyétől maszatos kiskamasz. Szemében tűz ég, kezében a Nagy Indiánkönyvet szorongatja. El tudjuk ezt képzelni laptoppal?” (Mikolasek Zsófia, II. évf.). Egy másik kolléganő szerint a század polihisztorainak könyvtárosoknak kell lenniük, hogy a valóságban el tudják igazítani a hozzájuk forduló olvasókat.

Most pedig a cseh filozófust, Jan Patockát idézem, aki a cseh „emberarcú szocializmus” egyik zászlóvivője volt: „...az információnak ne sikerüljön az emberi szívből kimosni az igazságosság kérdését, a nyelvből az alkotó költői dimenziót, az életből a művészi-alkotói képzelőerőt, amelynek megfogalmazása éppen az emberre vár” (Futala Tibor ismertetése, TMT, 2001. 1. sz. 35–37. p.).

Mindezek után néhány szót a különböző szintű kurzusok módszeréről, az „információ és társadalom” műhelyéről, ahonnan szépreményű könyvtárosok is kikerülnek. Persze ez a kurzus csak egy része a tanszéken folyó munkáknak, de bizonyos szempontból sajátos is. Ez pedig abban áll, hogy nem tanári előadások és visszakerdezések adják az alapot, hanem az előadó olvasnivalót – nem is keveset – ajánl a hallgatóknak, szolgál is ilyesmikkel, és foglalkozásonként két-három önként vállalt referátum hangzik el: a tanár voltaképpen a moderátor szerepét tölti be. Az ajánlott témák: a könyvtár jövőképe az információs társadalomban (ez valamennyi szinten); az információs szerepe a gazdasági növekedésben és a modernizálás; a nemzetközi szervezetek tipológiája (főleg a kulturális területen, legyenek azok államközi vagy nem kormányközi); az írásbeliség és az információs szupersztráda gazdasági kialakítása; a centrum és a periferia kapcsolatának információs alakulása; a világ lakosságának aránya fejlettségi szint szerint (analfabetizmus) és ennek foglalkoztatottsági vetülete stb. Az ajánlott irodalom többek között Masuda, INFO-Társadalomtudomány 38. sz. 1996., Vámos Tibor és Marx György írásai a Magyar Tudományból, Rózsa György „Kulturális örökség és információs társadalom” és hasonló.

Lehet azt mondani mindezekre, hogy mi közük az könyvtár- és informatikatudományhoz? A kurzus témájához, úgy gondolom, a legszorosabb közük van. A tapasztalatok, amelyek a szakdolgozatokban 5–10 oldalon rögzülnek, ígéretesek, talán a defenzív könyvtári magatartást, görcsöt is oldják valamelyest. Öntudatra, önálló gondolkodásra serkentenek. Mindezt anélkül, hogy a legcsekélyebb kételyt ébresszék a digitalizálás iránt. Tudják, hogy a kettő csak együtt mehet, a könyvtár marad a bázis.

Rózsa György

A könyvtáros szakma az ezredfordulón – nemzetközi kitekintés

Mindnyájunk életét végigkísérik a leendő vagy éppen aktuális foglalkozásunkra vonatkozó kérdések. Visszaemlékezve nem is oly régen volt kisgyermek koromra azt hiszem, hogy legtovább hajóskapitány szerettem volna lenni. Később is „jutott még eszembe számtalan szebbnél szebb gondolat”, de egyetlen egyre nem gondoltam soha: arra, hogy ha nagy leszek, könyvtáros leszek.

Negyedéves könyvtár szakos hallgatóként keresem most a választ talán minden évfolyamtársam legszemélyesebb kérdésére, arra, hogy érdemes-e könyvtárosnak lenni, arra, hogy valóban jó lesz-e nekem, hogy hosszú évtizedeken keresztül dolgozzak egy olyan szakmában, melynek a presztízse olykor-olykor alulmúlja a köztudottan nem értelmiségi foglalkozásokét is.

Vizsgálódásaim kezdő lépéseként szeretném áttekinteni a külföldi szakirodalom néhány eredményét, hat elemzést a szakma jelenéről, és levonni belőle a következtetéseket saját magam és a szakma egésze számára.

* * *

A könyvtáros szakma a hazai és a nemzetközi szakirodalom szerint egyaránt (hozzáteszem: már eléggé régóta¹) a változások korát éli, és még mindig nem igazán érzik a szakmabeliek, hogy hol lesz a vége ennek a folyamatos átalakulásnak. Változásokat indukált egyrészt az új információk technológia, másrészt a Kelet-Közép-Európában lezajlott politikai rendszerváltás miatt új alapokra berendezkedő új gazdasági környezet.² Mindezek válaszául elé állítják a könyvtáros világot, saját szerepük újragondolására készítetik őket. Az információ felértékelődése nyomán új szerepet kell vállalniuk a könyvtáraknak, új szerepet a felhasználóknak és természetesen a könyvtárosoknak vagy információs szakembereknek is. Az elmúlt évek során, nagyjából a '80-as évek első felétől kezdve, több nagy vállalkozást is útjára bocsátottak a megváltozott környezet elemzésének céljából hazánkban és a nagyvilágban egyaránt. Csak szemléltetés végett és korántsem teljességre törekedve vázolom fel bevezetésképpen ezeknek a kutatásoknak a főbb irányvonalait.

A Könyvtártudományi és Módszertani Központ 1983-tól a „szakmai önismeret céljától vezéreltetve” készített több ezer fős országos reprezentatív mintán szociológiai felmérést a könyvtáros pályáról. Vizsgálták a nemek arányát, a korösszetételt, az iskolai végzettséget, az életkörülményeket, a szakmán belüli mobilitást stb., és nagyjából egy átfogó képet adtak a szakma helyzetéről, illetve a legjellemzőbb változási tendenciákról.³

Az IFLA RTMLA (Round Table for Management of Library Association) 1988–1992. évi munkatervének egyik fontos programja volt a könyvtárosi hivatás

helyzetének és társadalmi elismertségének nemzetközi vizsgálata. A széleskörű kutatás legfőbb előzménye a könyvtáros szakma évek óta folyamatosan romló társadalmi elismertsége, presztízse. Az alacsony presztízs negatívan befolyásolhatja a feladatok teljesítését is, arról nem is beszélve, hogy értékes embereket riaszthat el a szakmától.⁴ A vizsgálat így elsősorban a társadalomnak a szakmáról alkotott véleményét vizsgálta 90 országban a Föld minden pontján, kérdőíves felmérés formájában. Két kérdőívet kellett kitölteniük a válaszadóknak: az elsőben a szakma szociológiai összetételére (nem, életkor, fizetés stb.) vonatkozó kérdések voltak, a másodikban az alacsony társadalmi megbecsültség okait próbálták felderíteni.⁵ (Itt jegyzem meg, hogy a téma azóta sem veszített aktualitásából. Ezt jelzi, hogy nemrég Dippold Péter, a Könyvtári Intézet igazgatója felszólalt azellen, hogy a média olykor-olykor negatív értelemben említette a könyvtárakat, csökkenő jelentőséget tulajdonítva nekik az új információs technológia megjelenése kapcsán.)⁶

Magyarországon a könyvtáros szakma elsősorban szociológiai vizsgálata több évtizedes múltra megy vissza. Gereben Ferenc 1978-ban vizsgálta meg első ízben a magyar társadalom könyvtár- és könyvtárosképét,⁷ majd ezt követően többször is vállalkoztak országos reprezentatív vizsgálatokra, és időről-időre összevetették egymással az adatokat.⁸ Az OSZK–KMK Olvasószolgálati Kutató Osztálya által végzett több országos reprezentatív mintán készített felméréseinek ismertetésére itt nincs mód. Hatalmas és nagyon hasznos munkát végeztek a könyvtárak szerepváltásával, a könyvtárhasználati szokások változásával, a fiatalok olvasáskultúrájával kapcsolatos felméréseikben. Az adataikat rendszeresen publikálták, illetve összevetették a korábbiakkal önálló kiadvány vagy folyóiratcikk formájában. Sajnálatos módon módszereik nem teljesen azonosak a külföldi szerzőkével, így csak végső konklúzióikat tekintve hasonlíthatók össze egymással. Ennek ellenére ahol tudom, megkíséreltem összevetni ezeket az egyes tanulmányok által közölt adatokkal. Talán így sikerülni fog egy kissé közelíteni egymáshoz az egyébként oly különböző témájú, megközelítésű tanulmányokat. Megpróbálhatjuk őket egymás fényében újraolvasni, levonni az esetleges tanulságokat.

Dolgozatomban a könyvtáros szakmát vizsgáló külföldi felmérések eredményeiből, illetve a könyvtár (és könyvtáros) jövőjéről gondolkodó szakemberek írásaiból választottam ki néhányat. A cikkek mindegyike az ezredforduló körül jelent meg valamely külföldi lapban. Az egyes felmérések sokfélesége mutatja a problémakör rendkívül tág határait (társadalmi szerep, fogadtatás, könyvtár- és könyvtároskép a szakmán belül és kívül, karrierlehetőségek). A könyvtárosságról ismertetett adatok rendkívül színes képet tárnak elénk a világ különböző pontjairól (az Egyesült Államoktól Európán keresztül Kelet-Szibériáig).

Az információs-dokumentációs szakemberek változó szerepe⁹ – Egy francia felmérés eredményei

Az ADBS (L'Association des professionnels de l'information et de la documentation; Információs és Dokumentációs Szakemberek Egyesülete), a francia könyvtáros egyesület 1964 óta háromévenkénti rendszerességgel végez felméréseket a dokumentációs szakemberekről¹⁰ munkakörülményeiről, társadalmi szere-

pükről, munkával való elégedettségükről. 1999-ben közel 3000 szakmabelinek az adatait, véleményét vették fel és hasonlították össze egymással és az előző vizsgálatok eredményeivel.

A válaszadók szociológiai változóit látva megállapítható, hogy a szakmában semmit nem változott a nemek aránya: összesen 90% nő volt a felmérésben részt vevő szakemberek között. Azok között azonban, akik 240 ezer frank fölött visznek haza évente (ez az összes megkérdezett 5%-a), már kedvezőbb az arány a férfiak számára: az összes megkérdezett férfi 13%-a, míg a nők csupán 4%-a tartozik ebbe a fizetési kategóriába. A férfiak tehát sokkal nagyobb eséllyel jutnak magasabb vezető pozíciókba, mint a nők. A dokumentációs szakemberek között még mindig magasabb a fiatalok aránya, mint a teljes francia népesség körében. A válaszadók 46%-a 35 év alatti, míg a teljes francia lakosságnak csupán 41%-a. Ez a kedvező arány is visszalépés azonban a korábbi felmérések stabil 56%-os eredményéhez képest. A fizetések még mindig alacsonynak számítanak a francia átlaghoz képest (kb. nettó 145 ezer frank évente), ami sokak szerint az elnőiesedés következménye. (Franciaországban 1998-ban a férfi és női átlagkereset között 25% volt a különbség.)

A karrierekre a növekvő mobilitás jellemző. Az információs szakembereknek csupán 33%-a van mind a mai napig azon a munkahelyen, ahol elkezdett dolgozni, míg 16%-uk már több mint három intézménynél megfordult. A könnyebben változtató szakemberek jelenlegi fizetése magasabb, mint azoké, akik csupán egyetlen munkahelyen dolgoztak. Ők optimistábbak is, mint a ritkábban változtató kolégáik, ők azok, akik nagy jövőt jósolnak a szakmának.

A foglalkozás művelői között egyre többen szereznek a szakterületükön diplomát. A diploma nélküliek aránya 32% az 50 éven felüliek és 3% a 25 év alattiak körében. A többség ugyan csak az érettségi utáni alapképzést végezte el (DEUST, azaz Diplôme D'Études Universitaires Scientifiques et Techniques), de egyre nő a legmagasabb szintű specializációval (DESS: Diplôme D'Études Universitaires Générales és DEA: Diplôme D'Études Approfondies) rendelkező szakemberek aránya. Az információs-dokumentációs szakemberek egyéb képzettségét nézve megállapítható, hogy legtöbben a bölcsészek vannak jelen (50%), természettudományos végzettséggel 17%, rendelkezik, 13% valamely nyelvből diplomázott, és csupán 12% került erre a pályára valamely egészen másik területről (jog, közgazdaság, vendéglátás, pénzügy). E szempont alapján vizsgálva a kereseti lehetőségeket: a legtöbbet a természettudományos ismeretekkel rendelkezők visznek haza.

A francia dokumentációs szakemberek egyre több szakmai továbbképzésen vesznek részt. Ez a felmérés elemzői szerint olyan tendenciákhoz vezet, amelyek végeredményeként át fog értékelődni a szakma szerepe és elismertsége, ugyanis az állandó képzés nyomán szükségszerűen nő a munkateljesítmény és a minőség és ezzel együtt az elégedettség a munkaadók részéről.

Az aktuális állás elnyeréséhez szükséges három legfontosabb tényező közül vezető helyen van a dokumentációs diploma (44%), ezt követi a szakmai tapasztalat (32%), majd az általános „talpraesettség” (30%). Mindezeket összevetve megállapíthatjuk, hogy egyre nő a képzés szerepe és a naprakész ismeretek jelentősége is.

Franciaországban a dokumentációs szakemberek szerepe felértékelődött az egyes magánvállalatoknál: az információ jelentőségének növekedésével párhuz-

mosan egyre inkább felismerik a tevékenység nélkülözhetetlen voltát a jövőben. A válaszadóknak már több mint fele magánvállalkozásoknál dolgozik, szemben a korábbi felmérések eredményeivel, ahol ez az arány nem lépte át az 50%-ot.

A felmérés során rákérdeztek arra is, hogy milyen adatbázisokat használnak a dokumentációs szakemberek munkájuk során. A dokumentációs osztályok 84%-át gépesítették, így nem meglepő, hogy legelső helyen a belső számítógépes adatbázisok állnak, ezt követi szorosan az internet, a papír hordozó már csak másodlagos szerepet tölt be az információkeresésben.

79% vallotta, hogy elégedett jelenlegi munkájával, szemben az összes kereső francia adataival, akiknek csupán 66%-a állította ugyanezt. Az elégedettség okát minden valószínűség szerint abban kereshetjük, hogy a munkaadók felismerték, illetve újraértelmezték a dokumentációs szakemberek szerepét.

Kik vagyunk, merre tartunk?¹¹ – Könyvtárosok az Egyesült Államokban

Rachel Singer Gordon és Sarah Nesbeitt internetes felmérés formájában vizsgálták a szakma jelenlegi helyzetét. A kutatás apropójául az szolgált, hogy a könyvtárosság jövőjéről mind ez ideig csupán a szakma „nagyjait” kérdezték, és viszonylag keveset foglalkoztak a gyakorló, napi olvasószolgálati tevékenységet végzők véleményével, pedig ők igazolhatják, hogy a változások szele érezhető-e a mindennapi gyakorlatban. Három kérdést tettek fel a felmérésben részt vevő 391 megkérdezettnek, miszerint: 1. Mi vezet valakit a könyvtárossághoz; 2. Hogyan éreznek saját foglalkozásukkal és annak jövőjével kapcsolatban; 3. Ajánlanák-e a könyvtáros foglalkozást másoknak is.

A válaszadók közül 80% volt nő, szemben a 20% férfival. Az átlagéletkoruk 39 év. 91%-uk könyvtáros diplomával rendelkezik, 19%-nak van másoddiplómája, 3,5%-nak PhD fokozata. A többség fele-fele arányban dolgozik felsőoktatási vagy közművelődési könyvtárban, a többiek megoszlanak a vállalati, iskolai, kormányzati stb. könyvtárak között. Ez természetesen nem egyenlő az USA-ban dolgozó könyvtárosok szociológiai megoszlásával, hiszen a felmérést nem reprezentatív mintán készítették, a válaszadás önkéntes alapon ment.

Hogy mi vonzotta őket eredetileg a könyvtárossághoz, arra válaszolva a többség az olvasás szeretetét jelölte meg (107 fő), ezt követte a kutatás szeretete és az emberekkel való foglalkozás (62-62 fő). A válaszadók közül 53-an azért mentek könyvtárosnak, mert szeretik a tanulást, az információt, 52 főt a könyvtár légköre vonzott erre a pályára, 48-an pedig a korábban könyvtárban szerzett munkatapasztalat nyomán döntöttek a foglalkozás mellett. Mindössze 20-an mondták a számítógépek és modern technológiával való munka szeretetét. Sokan egyenesen úgy érzik, hogy a számítástechnika fontosságát már-már túlhangsúlyozzák egyesek, ami sokakat elriaszthat a pályától.

Igen optimista válaszok születtek arra a kérdésre, hogy vajon szükség van-e könyvtárra az információs technológia korában. A többség erre határozott igennel felelt (59%), ami egyértelműen arra utal, hogy a gyakorló könyvtárosok érzik az Egyesült Államokban a könyvtári szerepváltással járó lehetőségeket, és éppen ezért büszkéik hivatásukra. A mélyinterjú lehetővé tette a hosszabb, szubjektívebb

válaszadást. Ezekben többen is olyan tapasztalataikról számoltak be, hogy az információk mennyiségének növekedésével párhuzamosan nő az emberek zavara, és egyre nagyobb szükségük van a könyvtárra és a könyvtáros segítségére. Általában nem értettek egyet azzal a kijelentéssel, hogy a könyvtár lehetőségei szűkülni fognak amiatt, hogy egyre több információ érhető el on-line, bár akadt egy 17%-os szignifikánsnak tekinthető pesszimista vonulat, akik szerint ez nagy valószínűséggel be fog következni.

Annak ellenére, hogy az amerikai könyvtárosok általában büszkék a hivatásukra, sokan panaszkodtak az alacsony társadalmi megbecsültségre és a szerény fizetésre, ami ezek szerint nem csak Magyarországon, de a legfejlettebb nyugati országokban is problémát jelent. Az ALA (American Library Association) odáig ment, hogy a szakma presztízsének növelése érdekében óriásplakát-kampányt kezdeményezett. A plakátokon egy erősen „könyvmoly-kínézetű” tizenéves fiatal szomorkodik, amikor egy hang szól hozzá: „Unatkozol? Olvass el egy könyvet!” A felmérésben részt vevők közül többen is kritizálták a kampányt, szerintük a szakma lejáratása ez csupán, és nem valódi problémákra való gyógyír. Valójában a könyvtárosoknak van kisebbségi érzésük más foglalkozásúakhoz képest, így ez nem valódi probléma, hanem sokkal inkább a szakmai önérzet hiánya az Egyesült Államokban.

A felmérések kedvelt módszere a különböző szakmák összehasonlítása társadalmi megbecsültség alapján. Itt azt kérdezték a résztvevőktől, hogy egyenrangúnak érzik-e a könyvtárosságot más hivatásokkal, például a jogászéval vagy a tanáréval. 55% szerint egyenrangú, míg sokan úgy vélekedtek, hogy be kellene fejezni az állandó összehasonlítgatást, és többet foglalkozni a munka érdemi részével, mint a szakmai önérzet mesterséges növelésével.

A válaszadók 70%-a ajánlaná a foglalkozást másoknak is, ám többen megjegyezték, hogy figyelmeztetnék a pályakezdőket a szakma negatív oldalaira is: az alacsony fizetésekre és a szerény társadalmi megbecsültségre.

Arra a kérdésre, hogyan látják a saját jövőjüket, igen változatos válaszok születtek. 27% magasabb beosztásba szeretne kerülni, 26% viszont éppen annak örülne, ha maradna a jelenlegi pozíciójában. 11% más könyvtártípusban szeretné kipróbálni magát, míg 10% pályamódosítást fontolgat. Sokan jelezték, hogy olyan helyen szeretnének dolgozni, ahol jóval magasabb fizetést kapnak munkájukért, és ehhez nem is olyan rossz a könyvtáros diploma, ami egyre vonzóbb karrierlehetőségeket rejt magában az Egyesült Államokban.

A női könyvtárosok valóban kevésbé ambiciózusak, mint a férfiak? – Brit adatok

A könyvtáros szakma elnőiesedése igen sok kutatót foglalkoztató téma napjainkban. Szoros összefüggésben van mindez az alacsony presztízs kérdésével, ugyanis igen régóta ismert tény, hogy „amikor egy foglalkozási ágat tömegével hagynak el férfiak, akkor ott baj van: csökken a pálya presztízse.”¹² Most egy olyan felmérésről szeretnék azonban írni, amely nem erről az oldalról közelíti meg a kérdést.¹³ Arra keresi a választ, hogy ha világviszonylatban elmondható, hogy a könyvtárosok kb. 75%-a nő, akkor ez miért nem mutatkozik meg a felső vezetésben (Nagy-Britanniá-

ban a 108 legfelső könyvtári vezető pozícióból 106-ot férfiak töltenek be!). A kutatás így inkább a férfiak és nők egyenlő karrieresélyeit latolgatja, illetve az esetleges egyenlőtlenségek okait keresi. Két ok lehetséges: egyrészt tulajdoníthatjuk mindezt a társadalmi konvencióknak, amelyek a nőkkel szemben esetleg tartózkodók lehetnek; de akár foghatjuk a nők szerény ambícióira, a társadalmilag elfogadott „nő-szerep” túlzott önmagukra erőltetésére, egyszerűen pszichológiai korlátokra is. Ezt a második szempontot vették górcső alá a loughborough-i egyetem oktatói PhD-hallgatók ambícióit, a szakmához és a karrierhez fűződő attitűdjeiket vizsgálva.

A kérdőív 26 kérdést tartalmazott, melyek három csoportba sorolhatók: 1. háttér-információk (szociológiai változók, amelyek mentén kimutathatók az esetleges különbségek: kor, nem, családi állapot); 2. a tanulmányok elkezdésének okai, a válaszadók érdeklődési körei; 3. a jövőbeli karrierelképzelések, tervek.

Mint az várható, a résztvevők többsége fiatal volt (PhD-hallgatók!), 82%-ban nő, családi állapotát tekintve pedig nem házas.

A tanulmányok elkezdéséhez az egyik legfőbb motiváció mind a férfiak, mind a nők esetében a könyvekkel, információval való bánás szeretete volt¹⁴ (17-17%), amikor kilenc felsorolt lehetőség közül kellett egyet kiválasztani. A férfiaknál nagyobb súllyal szerepelt a tanulmányokkal járó esetleges karrier lehetősége (18%), mint a nőknél (13%). Főleg azoknál volt kedvelt válasz a valódi szakmabeliségre való törekvés, akik már korábban is dolgoztak könyvtárban (13-13%). A nőkre volt inkább jellemző válasz az emberekkel való foglalkozás szeretete (15%), míg a férfiak közül igen sokan azért döntöttek a posztgraduális képzés mellett, mert jobban meg szeretnék ismerkedni a modern információs technológiával (15%). Arra a kérdésre, hogy milyen típusú intézménynél szeretnék leginkább dolgozni, a férfiak leggyakrabban a felsőoktatási könyvtárakat jelölték meg, szemben a nőkkel, akik inkább a szakkönyvtárakat preferálták.

Az elképzelt karrierre vonatkozó kérdések során legelőször arról interjúvolták a hallgatókat, hogy szerintük mennyi időt fognak eltölteni első professzionális munkahelyükön, mielőtt előléptetnék őket. A válaszokból kiderül, hogy a nők jóval korábbi előléptetést remélnek, mint férfi kollégáik, ugyanis ezt 40%-ban az első, második évre tették, míg a férfiaknál a leggyakoribb válasz a második, harmadik év volt (60%). Nemcsak itt született az a meglepő eredmény, hogy a nők sokkalta ambíciózusabbak, hanem akkor is, amikor meg kellett jelölni azt a legmagasabb pozíciót, amelyet életükben valaha el szeretnének érni. A nők 3%-a az országos szakmai szervezet elnökeként képzelte el magát (olyan férfi nem volt, aki ennyire komoly babérokra tört). A könyvtárigazgatói beosztásig szeretné vinni a férfiak 33 és a nők 45%-a, középvezetőként a férfiak 13, a nők 18%-a akar dolgozni, osztályvezető mindkét oldalon 20-20% szeretne lenni. A férfiak között az egyik legnépszerűbb válasz volt a „könyvtáros, kevés vezetői feladattal” (33%, nők: 12%).

Az előléptetéshez a három legfontosabb tényező a nők és férfiak szerint is a kötelezettségek teljesítésére való törekvés, a kemény munka és az előléptetés utáni érdeklődés. A felmérésben részt vevő férfiak és nők egyaránt ezt a sorrendet állapították meg.

A nők törekvőbbnek tűntek akkor is, amikor hat állítás közül kellett kiválasztani azt, amelyik leginkább illik rájuk. Abban, hogy olyan munkára vágnak, amit megbecsülnek, és amivel ők is meg vannak elégedve, mindkét nem tagjai nagy

számban megegyeztek (férfiak 38, nők 41%). Nagy eltérés két állítás megítélésében volt tapasztalható: a nők közül 8% akar magas státusú foglalkozást (ezt egyetlen férfi sem választotta); azt viszont, hogy csendes, nyugodt életet szeretnének élni, sokkal nagyobb számban állították férfiak, mint nők (15 és 7%). Amikor egytől ötig terjedő skálán kellett megadni, hogy az illető mennyire tartja magát ambiciózusnak, akkor is magasabb pontértékek jöttek ki a nőknél, mint férfi kollégáiknál (3,9 illetve 3,2 az átlagos pontérték a nők javára).

Munka és családi élet összehasonlításában a nők a férfiaknál inkább preferálják a családot, de azt azért megjegyzem, hogy a nők 53%-a, tehát több mint a fele ugyanolyan fontosságot tulajdonít mind a kettőnek. Ennek némileg ellentmond a továbbtanulással kapcsolatos attitűd. A férfiak továbbtanulási szándékát sokkalta inkább befolyásolja a család. Míg minden nőtlen férfi válaszadó azt állította, hogy szándékában áll továbbra is képezni magát (szemben az egyedülálló nők 94%-ával), a nős férfiaknál mindez már csak 75%, a férjezett nőknél 90%. Tehát sokkal kisebb különbség mutatkozik a két arányszám között, ami viszont azt mutatja számunkra, hogy a nők ilyen irányú döntését kevésbé befolyásolja a család megéléte. Hasonló volt a válaszok megoszlása arra a kérdésre is, hogy „Hajlandó lenne-e más városba/vidékre költözni előléptetésért vagy egy jobb állásért?” Természetesen itt is a családi állapot mentén oszlottak meg erősen a válaszok.

Összességében tehát elmondható, hogy a nők nem hogy szerényebb ambíciókkal rendelkeznének, de gyakorta éppen hogy sokkal célratörőbbek, mint a férfiak. Ennek ellenére a tapasztalat azt mutatja, hogy kisebb eséllyel indulnak a magasabb pozíciókért folytatott versengésben. A felmérés elemzői azt javasolják, hogy talán a munkahelyi feltételek változtatásával lehetne javítani a nők esélyeit, hogy valóban egyenlőséget élvezzenek a polgári életben. Meg kellene változtatni a munkaidőre, túlórára vonatkozó túlzottan merev szabályokat, és olyan megoldásokat lehetne bevezetni, mint a munkaviszony szüneteltetése, a részmunkaidős foglalkoztatás vagy a rugalmas munkaidő.

A könyvtáros társadalmi megítélése – Horvátország

A 2002. január 28-a és 30-a között Szlovéniában megrendezett nemzetközi BOB-CATSSS szimpóziumon hangzottak el egy horvátországi felmérés eredményei a könyvtáros társadalmi megítéléséről.¹⁵ Az országban a kutatások nagy hagyománnyal rendelkeznek, olyannyira, hogy egy horvát vezető könyvtári szakfolyóirat 1996-ban tematikus számot szentelt a problémáról szóló dolgozatok ismertetésének, amelyekben szlovén és horvát kutatók számoltak be a két országban készített felméréseik eredményeiről.¹⁶ Ezekhez képest vizsgálták meg az osijeki Strossmayer Egyetem könyvtár szakos hallgatói Osijekben és négy kisebb szlavóniai, illetve baranyai városban a lakosság és az ott dolgozó könyvtárosok képét a szakmáról.

Összesen 376 főt (73 könyvtárost és 303 „utca emberét”) interjúoltak meg névtelen kérdőíveken. A szakmabelieknek 9, a többieknek 8 kérdésre kellett válaszolniuk (a plusz egy kérdés a könyvtárosképzésre vonatkozott). A válaszadó könyvtárosok közül 29-en (39,7%) az osijeki városi, illetve egyetemi könyvtár alkalmazottai, 27-en (37%) valamelyik kisebb város nyilvános könyvtárában dolgoznak, 11-en (15,1%) más felsőoktatási könyvtárban. Rajtuk kívül megkérdeztek

4 iskolai és 2 szakkönyvtári alkalmazottat is. A felhasználókat egyrészt az utcákon, másrészt az osijekai egyetemen kérdezték a felmérést végző hallgatók. A 303 potenciális felhasználóból 237 fő (78%) rendszeres könyvtárlátogató. Aki nem jár könyvtárba, az 44,6%-ban azért, mert nem szeret olvasni; 43,1%-ot valamelyik könyvtártag ismerőse látja el olvasnivalóval, 30,8%-nak nincs szüksége könyvtárra, végül több mint 20% pedig azt állította, hogy a szükséges információt könyvtár nélkül is meg tudja szerezni.

A kutatók hipotézise szerint a szakma Horvátországban kevésbé van megbecsülve, mint a fejlett nyugati országokban. A válaszadóknak fontossági sorrendbe kellett állítaniuk hat különböző foglalkozást. Már első ránézésre feltűnik, hogy mekkora különbség van a könyvtárosok és a felhasználók által felállított sorrend között. Az „utca embere” szerint az orvos a legnagyobb presztízsű, ezután jön az általános iskolai tanár, az építészmérnök, a közgazdász, a jogász, a könyvtáros és végül a számítástechnikus (rendszergazda). Mindez a könyvtárosoknál a következőképpen módosult: az orvost és az általános iskolai tanárt követi a könyvtáros, majd ezután jön a közgazdász, a jogász, az építészmérnök, végül a rendszergazda. Látható tehát, hogy a könyvtárosok maguknak jóval nagyobb jelentőséget tulajdonítanak, mint amit a társadalom nekik.

Az alacsony presztízsnek két fő oka lehet: egyrészt a médiában és a közéletben való szerény képviseltség, másrészt a társadalmi szerep korlátozott volta. Erre vonatkozott az a kérdés, hogy ezért a helyzetért vajon a könyvtárosok vagy a társadalom a felelős? 45,4% tulajdonította a könyvtárosokra jutó kevés figyelemnek az alacsony presztízszt, 6,8% szerint a könyvtárosok inaktivitása okozza ezt, 47,8% pedig úgy vélekedett, hogy mindkét tényező szerepet játszik a kialakult helyzetben. A szakmára jutó figyelem mértéke a könyvtárosok 31,5, a „hétköznapi emberek” 19,1%-a szerint meghatározó a kérdésben.

Arra, hogy milyen jellemzőkkel bír a könyvtáros, felhasználók és könyvtárosok nagyjából ugyanúgy válaszoltak. Az összesített eredményeket nézve legelső helyen jelölték meg a szakértelmet, azt, hogy a könyvtáros tudja, hogyan kell eljutni az adott kérdésre adandó válaszig (59,1%), 16,8% szerint a könyvtáros legfőbb jellemzője az állandó tanulás, illetve 11,5% szerint a kedvesség. Rákérdeztek a legjellemzőbb készségekre is, amelyekkel feltétlenül rendelkeznie kell a jó könyvtárosnak: ilyen volt a kedvesség (40,6%) és a jó kommunikációs készség (22,6%). Végül arról is kérdezősködtek, hogy mi hiányzik a leggyakrabban. Bizony ezt a sort is kedvesség vezeti, de említették még a tanultság, a szaktudás és a pontosság hiányát is.

Megkérdezték végül, hogy milyen jellegű ismeretekkel rendelkezik a könyvtáros. Az általános műveltséget (35,8%) követte a könyvtári-informatikai szaktudás (35%), majd a pedagógiai érzék (16,2%), és csak ezek után, 6,7%-nál a gyors információkeresés. A legnagyobb hiányosság minden kétséget kizáróan az új információk technológiához való hozzáértésben mutatkozik: a könyvtárosok 63,9%-a, illetve a felhasználók 40,8%-a volt ezen a véleményen. Ezt követte a gyors információkeresésre való képtelenség (15,3 kontra 23,4%), de mindezekon kívül néhányan említették az általános műveltség, a könyvtáros-informatikai szaktudás, a pedagógiai érzék hiányát is.

A cikk szerzői azt a következtetést vonták le, hogy nincs különbség a korábbi felmérések eredményeihez képest:¹⁷ a könyvtáros szakma presztízse meglehetősen

alacsony annak ellenére, hogy a háborús időszakban igencsak megnőtt a könyvtárak jelentősége Horvátországban. (Elsősorban a szociális funkció erősödött, ugyanis a hajléktalanná vált emberek számára gyakran a városok, falvak közgyűjteményei adtak menedéket.) A legnagyobb hiányosság az új technológiához való hozzá nem értésben mutatkozik, amit a szerzők szerint talán az új generációk képzésével lehetne megváltoztatni.

Kire hasonlít a könyvtáros?¹⁸ – Oroszországban

Orosz gyerekek könyvtárosképét vizsgálták a Kelet-szibériai Állami Közművelődési Főiskola könyvtár tanszékén, hatodik és tizedik osztályos gyerekek körében. Mivel a kérdések meglehetősen furcsák voltak, a két korcsoportból részt vevő 130-130 gyereknek egy előzetes felkészítő tanfolyamot tartottak, ahol instrukciókat adtak arra vonatkozóan, hogy milyen szempontokat vegyenek figyelembe a válaszadásnál. A kérdőív összeállítása nagy munkát igényelt, ugyanis először egy előzetes felmérés keretében nyitott kérdéseket tettek fel, és csak ezt követően, a leggyakoribb válaszokból állították össze az ún. félig zárt kérdőíveket.

Abból kiindulva, hogy az első könyvtárlátogatás élménye alapvetően befolyásolja az olvasó későbbi könyvtárhoz való viszonyát, a hatodikosokat a könyvtárral való legelső találkozásukról kérdezték. 17% egyedül, 16% az anyukájával, 13% pedig a tanítónővel járt először könyvtárban (ezt követik sorban: az apa, fiútestvérek, lánytestvérek, nagymama és barátok). Az első benyomások csökkenő sorrendben a zavar, bizonytalanság, féltékenység, illetve öröm voltak.

Kire hasonlít a könyvtáros a hatodikosok szerint? Több mint a fele szerint a tanítóra, ami egyértelműen arra utal, hogy a gyerekek benne is a pedagógust vagy legalábbis az iskolai munkát segítő személyt látják. Tulajdonságai közül az okos, jó (20-20%), barátságos (16%), szigorú (12%), megértő (11%) szerepelt a válaszokban. „A smaragd város varázslója” című sorozat hősei közül is kellett valakihez hasonlítaniuk a könyvtárost. 25% szerint leginkább Ellihez hasonlított, aki megértő, okos, segítőkész. 12% olyan szereplőt választott ki, aki ugyan jóságos, de nem túl okos, illetve 13% olyat, aki minden körülmények között hűséges barát. Néhány negatív szereplő is helyet kapott (Urfin 3% és Basztinda 2%) Az évszakok közül a megkérdezettek majdnem fele a tavaszhoz, 25% a télhez, 18% az őszihez és 13% a nyárhoz hasonlította.

A tizedikesek válaszaiból egyértelműen kitűnik, hogy nagyobb könyvtári tapasztalattal rendelkeznek, és az intézményt már a szolgáltatások oldaláról is tudják értékelni. 48%-uk a könyvtárban az információhoz való hozzáférés útját látja. 44% az önképzéssel, 39% a csenddel, 24% a kultúrával, 21-21% a szabadidővel és az emberi kapcsolatokkal, 16% a kényelemmel és a lakályossággal, 12% az erkölcsi épüléssel kapcsolja össze a könyvtár fogalmát. Itt is felbukkantak negatív válaszok: 15% szerint a könyvtárlátogatás az elfecsérelt idővel, 13% szerint pedig a kényelmetlenséggel egyenlő.

Merőben más könyvtárképez, mint amit a hazai felmérések alapján megszokhatunk. Nálunk a könyvtár még mindig a csend, az elmélyülés, a megnyugvás helye, „templomszerű intézmény”; az információ-hozzáférés, szórakozás, emberi kapcsolatok motívum sokkal hátrébb jelentkezett a '90-es közepén végzett felmérésekben.

Ám a különbség fakadhat a válaszadók korosztályi megoszlásának eltéréseiből, a különböző vizsgálati módszerből vagy abból, hogy különböző könyvtártípusok használata nyomán különböző könyvtárkép alakult ki a vizsgálat résztvevőiben.

A könyvtár szó a legtöbb válaszadóból öröm- vagy közömbösségérzetet váltott ki (25-25%), ezt követi a letargia (17%), az unalom (16%), a tisztelet (13%), az elragadtatás (12%), a felindulás (13%), az ingerültség (13%), illetve a komolyság (11%). Valószínűleg azok neveztek meg negatív érzelmeket, akiknél a könyvtárlátogatás kötelességszerű, és elsősorban tanulási célokat szolgál.

A felsőbb évesek szerint már nem hasonlít a tanárra a könyvtáros. A Háború és béke szereplői közül a legtöbben Natasához és Marja hercegnőhöz hasonlították a könyvtárost (21-21%). Ezt a választást az egyes szereplők tulajdonságaival is ki kellett egészíteni: Natasa szívélyes, vidám, intelligens, megértő, barátságos, fiatal; Marja pedig megértő, jó, bár néha kissé hüvös, szerény, taktikus, túlságosan szigorú. Többnyire pozitív hősöket említettek (Madame Cherer, Szonja), bár két negatívnak tekinthető szereplő is bekerült a felsorolásba: Vera (10%) illetve Helen (8%), aki alaptermészetéből fakadóan durva, és kevés tiszteletet érez embertársai iránt. Véleményem szerint nem mellékes az sem, hogy a gyerekek kizárólag női szereplőket említettek, ami arra utal, hogy kifejezetten nőies szakmának tartják a könyvtárosságot.

A virágok közül a könyvtáros leginkább a kamillához (25%) hasonlít. Ez jó virág, de gyakran használatos és szerény. A második helyet a kaktusz foglalta el (23%), legfőbb jellemzője, hogy szúrós, és nagyon nehéz vele bármiféle érzelmi kontaktust kialakítani, csakúgy, mint a csalánnal, amelyet szintén meglehetősen sokan említettek (11%). A továbbiakban már inkább olyan virágok következnek, amelyekhez pozitív érzelmek kötődnek (rózsa, nárcisz, liliom, mimóza, fikusz stb.)

Az alapvetően pozitív könyvtárosskép hazánkban is általánosnak mondható. A használók zöme azt a társat látja a könyvtárosban, aki segít eligazodni, segít megtalálni a keresett művet, akihez bátran fordulhatunk tanácsért, és még ráadásul kedves, barátságos és udvarias is.²⁰

A kutatók azt a következtetést vonták le a felmérés eredményeiből, hogy a gyerekeknél kezdetben rendszerint pozitív érzelmek kötődnek a könyvtárhoz és a könyvtároshoz, a kép csak később differenciálódik: a felsőbb évesek sokkal kritikusabbá válnak. Ők már inkább kezelik „információ-hozzáférési lehetőségként” a könyvtárat, mint a hatodikosok. Ennek köszönhető talán, hogy a könyvtárost ők már kevésbé tekintik pedagógusnak, mint a kisebbek.

Könyvtárosság: sokarcú hivatás – Lengyelország

Ewa Stachowska-Musia a lengyel könyvtárosok napja alkalmából írt tanulmányában²¹ a jelenlegi könyvtáros szakma értékeit, legfontosabb jellemzőit veszi számba.

Az ókorban a könyvtáros mint a könyvek, azaz a tudás őrzője nagyon nagy becsben állt. Munkája nem csupán az írás-olvasás ismeretét, de ezen kívül az irodalom világában való tájékozottságot is feltételezte. A későbbi évszázadok során a könyvek számának növekedésével fokozatosan tágultak a szakma keretei: az összegyűjtött könyveket rendszerezni kellett, majd hozzáférhetővé tenni. A II.

világháborút követő ún. könyvek forradalma és az ezzel összefüggő információs robbanás a könyvtáros vállára újabb feladatokat helyezett: idegenvezető lett a könyvek labirintusában. Egyben differenciálódott a pályája képe is, és ezzel párhuzamosan a szakma értéke a társadalom szemében erősen devalválódott.

A mai könyvtáros meghatározása már komoly nehézségekbe ütközik. Az egyes kézikönyvek definíciói csupán az egyes feladatok felsorolására szorítkoznak, így nem tudják visszaadni a szakma belső összetettségét. A *Mai lengyel könyvtárosság enciklopédiája* a szakirodalmi tájékoztatást emeli ki mint a könyvtáros szakmát leginkább meghatározó vonatkozást: „A könyvtáros a könyvtár általános működésével összefüggő területen – a gyűjtemények gyarapítása, feldolgozása és hozzáférhetővé tétele területén – dolgozó szakképzett könyvtári alkalmazott.” Kissé differenciáltabb definíciót ad az 1995. évi *Szakkák és szakterületek osztályozása*, az előző szempontokat a pedagógia és a felnőttoktatás oldaláról kiegészítve: „A könyvtáros gyarapítja, feldolgozza és hozzáférhetővé teszi a könyvtárak gyűjteményét a könyvtár típusának, illetve az olvasói igényeknek megfelelő módszerek, formák és eszközök segítségével, továbbá népszerűsíti az olvasást.” Igazán egyik meghatározás sem képes tükrözni azt a változatosságot, amely a szakmánkat jellemzi.

H. Hollender az 1994-es poznani konferencián felolvasott referátumában a hagyományos könyvtári munkamenet mentén négy csoportját határozta meg a könyvtárosnak. (1. a feldolgozásért, 2. az információs szolgáltatásért, 3. a gyűjtemény gyarapításáért, 4. a gyűjtemény hozzáférhetővé tételéért felelős könyvtárosét). A tanulmány szerzője azonban még ezt is kevésnek érzi, hiszen ebből a felosztásból is kimaradtak a modern kor kihívásai nyomán kialakult új szakterületek, szakmai irányok, melyeknek még a lengyel nyelvben jórészt elnevezésük sem született. Ilyen a *könyvtárosszmenedzser* és a *könyvtármarketinges*, akik a napjainkban divatos nyelven szólva PR (public relations) -tevékenységükkel az új gazdasági és társadalmi igényeknek megfelelően a társadalom irányában menedzselik az intézményt, és a társadalom kínálta anyagi és egyéb források kiaknázását végzik. Szintén új szakterületeket szült a könyvtárakban megjelenő új technológia. Annak a könyvtári szakembernek, aki az adott könyvtár teljes számítógépes folyamatát ismeri, a *rendszerkönyvtáros* vagy *rendszeradminisztrátor* elnevezés lenne találó. Ez az irány várhatóan tovább fog differenciálódni. Feltételezhető még, hogy nyugati mintára meg fognak jelenni az ún. szakreferensek vagy ágazati könyvtárosok.

A felvázolt sokféleség, változatosság sem kérdőjelezheti meg a szakma egységét. A sokféle munkakört, pályát a legfőbb cél: a kultúra, a civilizáció értékei megőrzésének és továbbhagyományozásának az igénye tartja össze. Integráló hatású még a szakmai képzettség igénye is, hiszen a szakirodalomban való pontos eligazodás feltétele a tudomány aktuális eredményeinek ismerete mellett az idegen nyelvtudás. Az olvasókkal folytatott munka igényli a szociológia, a pszichológia és a pedagógia alapjainak ismeretét. Mindezek mellé járul az újítások gyors elfogadása, a nyitottság, az aktív szakmai hozzáállás és a kreativitás.

Összegzés

Dolgozatom végén kísérletet teszek néhány szempont kiemelésével a hat külföldi felmérés eredményeinek összevetésére, a tanulságok levonására.

Kezdjük talán a társadalmi megbecsültség, a presztízs kérdésével. Más foglalkozásokkal való egybevetés kapcsán megállapíthatjuk, hogy ez gyakorlatilag nem sokat változott az NBLC széles körű nemzetközi vizsgálata óta. Akkor a jogász, általános iskolai tanár, építésmérnök, de az újságíró foglalkozása is előkelőbb „helyen végzett”, mint a könyvtárosé. Utána csupán nem értelmiségi foglalkozásokat jegyezhetek, mint a földműves vagy a légikísérő.²² Ehhez hasonló eredményeket hozott a horvátországi felmérés, ahol a felsorolt foglalkozások közül csupán a rendszergazda került a könyvtáros mögé.²³ A könyvtárosok optimizmusa azonban változatlanul ellenáll ennek a tendenciának, ugyanis saját fontosságukkal teljes mértékben tisztában vannak. Ezt jelzi egyrészt az, hogy az általuk megállapított sorrend jelentős mértékben eltér a társadalom egyéb tagjai által felállítottól, illetve az, hogy valamennyi megkérdezett büszke a hivatására, és egyenrangúnak érzi azt más foglalkozásokkal.²⁴ A külső növekvő megbecsültség jeleként vehetjük, hogy Franciaországban a dokumentációs szakemberek már arról is beszámoltak, hogy munkaadók egyre inkább elismerik a szakmájuk fontosságát.²⁵ Gyanítom azonban, hogy ez mindössze a vállalati, üzleti környezetben érezhető, és a közkönyvtárakban dolgozó könyvtárosok egyelőre nem tapasztalják az információ értékének növekedésével a saját szerepük felértékelődését.²⁶

A szakma elnőiesedése szoros összefüggésben van az alacsony presztízzsel. Az NBLC felmérésében a kilencedik legfontosabb oka volt ez a szerény társadalmi elismertségnek.²⁷ Minden egyes felmérésben aránytalanul nagyobb számban vettek részt nők, mint férfiak, igaz, egyiket sem reprezentatív mintán végezték, tehát nem vonhatók le hiteles következtetések a válaszadók nemi összetételéből. Magyarországon a '60-as évek közepén a könyvtárban dolgozók 70%-a volt nő, és 30%-a férfi. Ez a '80-as évekre úgy változott, hogy a 87%-nyi nővel szemben már csak 13% férfi maradt.²⁸ Amellett, hogy többségében nők dolgoznak a könyvtári munkahelyeken, a foglalkozásra is rendszerint úgy tekintenek, mint tipikus női foglalkozásra.²⁹ Ezt bizonyítja, hogy az orosz gyerekek a Háború és békéből kizárólag női szereplőkhöz hasonlították a könyvtárost.³⁰

Az elnőiesedés ellenére megállapíthatjuk, hogy a vezető beosztású könyvtárosok még mindig férfiak. A '80-as évek közepén készült felmérés nyomán azt lehetett megállapítani, hogy Magyarországon „a férfiaknak több mint tízszeres esélyük van arra, hogy felsőszintű vezetők legyenek, és közel háromszoros esélyük arra, hogy bármilyen vezető beosztásba kerüljenek”.³¹ Láthattuk, hogy más országokban sincs ez másképp. Franciaországban is hasonlóan mostoha helyzetben vannak a nők a férfiakkal szemben,³² a britek pedig már hosszú évek óta tudományos vizsgálatnak vetik alá a kérdést: mi módon lehetne megváltoztatni mindezt, hogy a nők és férfiak között valódi esélyegyenlőség alakuljon ki.

A szakmai előmenetelben minden eddigénél nagyobb hangsúlyt kap a szakképzettség. Nő a diplomások aránya a könyvtárakban világszerte. A '80-as évek közepén Magyarországon a könyvtárak főfoglalkozású alkalmazottai közül 61%-nak volt diplomája;³³ az Egyesült Államokban a válaszadók 91%-ának.³⁴ Franciaországban pedig az figyelhető meg a dokumentációs szakemberek körében, hogy a fiatalok közt a diploma nélküliek aránya mindössze 3%, szemben az 50 éven felüliek 32%-os arányával. Itt tehát világosan nyomon követhető a változások iránya.³⁵ Egyre kisebb eséllyel lehet majd elhelyezkedni a pályán szakirányú diploma nélkül, ami szintén meghatározó fontosságú a presztízs kérdésében. A

'90-es évek elején végzett felmérésben világszerte a könyvtárosok 58%-a értett egyet azzal az állítással, hogy azért alacsony a szakma presztízse, mert az emberek jelentős része nem tud különbséget tenni a könyvtáros és az egyéb könyvtári alkalmazott között, így mindenkit könyvtárosnak tekint. Igen sokan (32%) egyetértettek azzal a kijelentéssel is, hogy a könyvtárosok képzetlensége okozza a szerény megbecsültséget,³⁶ így ennek a tendenciának mindenképpen csak örülhetünk.

Több felmérés vizsgálta azt is, hogy milyen kép él a felhasználókban a könyvtárosról. Az orosz gyerekek véleménye, miszerint a kisebbek inkább a megértő pedagógust, a középiskolás korúak már az információközvetítő személyt látják a könyvtárosban,³⁷ nagyjából egybevág a hazai felmérések eredményeivel. Magyarországon is „a használók zöme – függetlenül könyvtártípustól, foglalkozástól – a könyvtárosban azt a társat látja, aki segít eligazodni, segít megtalálni a keresett művet, akihez tanácsért lehet fordulni – és aki ráadásul még kedves, barátságos, udvarias is”.³⁸ Horvátországban a felhasználók és a szakmabeliek szerint egyaránt legfőbb jellemvonása a könyvtárosnak, hogy kedves és hozzáértő, ezenfelül jó kommunikációs készségekkel rendelkezik, tehát könnyedén tud segíteni az embereken.³⁹ A felhasználókban élő könyvtároskép tehát nagyjából megegyezik (legalábbis Közép-Kelet-Európában).

A könyvtár Oroszországban – szintén hasonlóan a magyarországi felmérésekben kapott képhez – egy csöndes hely, ahol önképzésre nyílik lehetőség.⁴⁰ Az Egyesült Államokban viszont a könyvtárosok inkább az információkeresés motívumát láták fontosabbnak a felhasználók szokásaiban. Egy amerikai könyvtáros véleményét idézve: „Tapasztalataim azt sugják, hogy amint egyre több információ válik elérhetővé, az embereknek úgy van egyre nagyobb szükségük ránk”.⁴¹

És végül nézzük meg, milyen új készségekre lesz szükségük a könyvtárosoknak, milyen lesz a szakma megújult profilja? Lengyelországban már odáig jutottak, hogy egyesek szerint egy merőben új terminológiára lenne szükség, annyira erősen differenciálódott az a tevékenység, amit a könyvtárosok végeznek.⁴² Ezen kívül – elsősorban az új technológia bevezetése következtében – szinte mindegyik felmérés kitért az új készségekre, amelyek elsajátítása nélkül nem lehet megállni a modern igényekkel szemben. A legtöbb helyen természetesen a modern információs technológiának a kezelését tartják ilyen követelménynek, ami viszont rendszerint sajnos hiányzik a legtöbb gyakorló könyvtárosnál.⁴³ A francia dokumentációs szakemberek már arról is beszámoltak, hogy weboldal-szerkesztésben is jártasnak kell lenniük, hiszen munkaadók gyakran ilyen irányú tevékenységeket is elvárnak tőlük.⁴⁴ Egyre inkább nélkülözhetetlenné válnak a korszerű menedzsment- és marketingismeretek, vagyis azok a készségek, amelyekkel eddig inkább az üzleti életben találkozhattunk. Egyre több szó van ezeknek a nyomán azokról az új karrierlehetőségekről, amelyekhez éppen ilyen típusú ismeretekre lesz szükség. A külföldi szakirodalom is egyre többet foglalkozik a kérdéssel,⁴⁵ ám úgy gondolom ezzel túl messzire kanyarodnánk eredeti témánktól. Talán egy másik dolgozatban összegeznünk lehetne ezeket az új lehetőségeket is.

JEGYZETEK:

- 1 1989-ben írták a következő sorokat: Általában az a vélekedés – országra való tekintet nélkül –, hogy a könyvtáros hivatás a változások korát éli. Döntő többségben meg-
egyeznek a vélemények abban, hogy az ismeretek gyűjtése, tárolása, rendezése, köz-

rebocsátása, vagyis a könyvtárak ősi tevékenysége korunkban alapvető változásokon megy át. A számítógépesítés, a távközlés, a mikrohordozók térhódítása tértől és időtől függetlenné teszi az ismeretgyűjtést és továbbítást; világméretű hálózatok alakulnak és működnek. Fordulópontot jelent ez a könyvtári tevékenységben és rendkívüli változásokat hoz a szakma művelőivel, a könyvtárosokkal (bibliográfusokkal, dokumentátorokkal stb.) szemben támasztott követelményekben. BILLÉDI Ferencné: A könyvtáros hivatás helyzete, társadalmi megbecsültsége – Nemzetközi kitekintés. In.: Könyvtáros, 1989. 7. sz. 416. p.

- 2 Az ezzel kapcsolatos könyvtárosi szerepváltásokra ld. HAVAS Katalin: A múlt és a jövő között: a jelen. Az elmúlt tíz év könyvtáros szerepei. In.: Könyvtári Figyelő, 2000. 1–2. sz. 84–88. p.
- 3 VIDRA Szabó Ferenc: A könyvtáros pálya egy szociológiai vizsgálat tükrében. Budapest, Országos Széchényi Könyvtár – Könyvtártudományi és Módszertani Központ, 1988.
- 4 PRINS, Hans–DE GIER, Wilco: The Image of the Library and Information Profession. How We See Ourselves: An Investigation. München–New Providence–London–Paris. K. G. Saur. 1995. 9. p.
- 5 A felmérés adatait kétszer is publikálták angol nyelven: PRINS, Hans–DE GIER, Wilco: Status, Image and Reputation of Librarianship. A report of an empirical research undertaken on behalf of IFLAs Round Table for the Management of Library Associations. The Hague: IFLA/NBLC, 1993., illetve: PRINS, Hans–DE GIER, Wilco, 1995. i. m. A felmérés Magyarországra és Hollandiára vonatkozó adatai elhangzottak Budapesten az első magyar–holland könyvtári szimpóziumon. Az előadás magyar nyelvű fordítása: BRUYNS, Ruud: A könyvtáros társadalmi státusza. In.: Könyvtári Figyelő, 1994. 3. sz. 404–409. p.
- 6 DIPPOLD Péter: A könyvtárak változó szerepe az információs társadalomban. In.: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2002. 2. sz. 5–9. p.
- 7 GEREKEN Ferenc: A felnőtt népesség könyvtárképe. In.: Könyvtárhasználat, könyvtárkép. (szerk. KAMARÁS István) Budapest, Népművelési Propaganda Iroda, 1982.
- 8 A kutatás jelenlegi állásáról készült összefoglaló tanulmány: GEREKEN Ferenc: Könyv, könyvtár, közönség. (A magyar társadalom olvasáskultúrája olvasás- és könyvtárszociológiai adatok tükrében) Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, 1998. 164–181. p.
- 9 ROEDERER, Benoit: L'évolution de la fonction Information-Documentation: principaux résultats de l'enquête ADBS 1999. In.: Documentaliste. (36.) 1999. 4–5. sz. 229–235. p.
- 10 Franciaországban a szakma változó szerepét a könyvtárak és dolgozóik megnevezésével is próbálják érzékelteni: ...a francia könyvtárosképzésben egyre kevésbé könyvtárakról, inkább médiatárakról és dokumentációs központokról beszélnek. Ez részben csak terminológiai kérdés, azonban a hangsúly valóban a sokoldalúságon van: minden lehetséges forrásból próbálnak információt szolgáltatni. Ez pedig anyagi ráfordításon kívül a megfelelő szakemberek képzését is igényli. Erre új szót kezdenek használni: az információrengetegben a használók eligazodását mediátorok (közvetítő) segítik. (STUMPF-BENEDEK Anna: Könyvtárosképzés Franciaországban – egy vendéghallgató szemével. In.: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros 2002. 1. sz. 52. p.) Én a dokumentációs szakember terminust fogom használni a francia információs szakemberekre, mediátorokra.

- 11 SINGER GORDON, Rachel–NESBEITT, Sarah: Who we are, where we are going: a report from the front. In.: *Library Journal* (124.) 1999. 9. sz. 36–39. p.
- 12 VIDRA SZABÓ Ferenc, 1988. 12. p.
- 13 GOULDING, Anne–JONES, Clare: Is the female of species less ambitious than the male? The career attitudes of students in department of information and library studies. In.: *Journal of Librarianship and Information Science*, 1999. 1. sz. 7–19. p.
- 14 A tanulmányok elkezdésének leginkább jellemző motivációjaként a legtöbb felmérés a könyvek szeretetét szokta megnevezni. Vö.: az Egyesült Államokban: SINGER GORDON, Rachel–NESBEITT, Sarah: i. m. 38. p.; Szlovéniában: JANZEKOVIC, Nina et al.: *Student Today – What About Tomorrow? Attitudes and Expectations of Students of Department of Library and Information Science and Publishing in Ljubljana*. In.: *Human beings and Information Specialists : BOBCATSSS Proceedings*. Ljubljana : Faculty of Arts; Stuttgart : University of Applied Sciences, 2002. 245. p.
- 15 ANDRISEK, Vlatka et al.: The Role and Tasks of Information Specialists in the Limelight: The Research of The Public Perception. In.: *Human beings and Information Specialists : BOBCATSSS Proceedings*. Ljubljana : Faculty of Arts; Stuttgart : University of Applied Sciences, 2002. 124–133. p.
- 16 *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, 1996. 1–2. sz.
- 17 PSENICA, D.–RADOVIC, S.: Knjiznicarstvo danas: drustvena vaznost, ugled i status. In.: *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, 1996. 1–2. sz. 89–98. p.
- 18 OLZOEVA, G.: Na kogo pohoz bibliotekar? Što pokazal opros? In.: *Biblioteka*. 1998. 6. sz. 68–69. p.
- 19 VIDRA SZABÓ Ferenc: i. m. 68. p.
- 20 VIDRA SZABÓ Ferenc: i. m. 69. p.
- 21 STACHOWSKA-MUSIAL, Ewa: Bibliotekarz – zawod wielu obliczach. Refleksje z okazji Dnia Bibliotekarza. In.: *Poradnik Bibliotekarza*. 2000. 5. sz. 7–9. p.
- 22 PRINS, Hans–DE GIER, Walco, 1995. 58. p.
- 23 ANDRISEK et al.: i. m. 128. p.
- 24 Ld. Például: NESBEITT–SINGER GORDON, 1999. 38. p.
- 25 ROEDERER, 1999. 235. p.
- 26 Megjegyzem, hogy Magyarországon az NBLC felmérésében három könyvtári foglalkozás (közművelődési könyvtáros, egyetemi könyvtáros, dokumentációs szakember) is szerepelt a foglalkozások listáján, amelyeket sorba kellett rendezni: a háromból az emberek a dokumentációs szakembert helyezték a legelső, a közművelődési könyvtárost a legutolsó helyre, tehát Magyarországon is többre tartják ezt a szakterületet. BRUYNS, Ruud, 1994. 406. p.
- 27 PRINS, Hans–DE GIER, Walco: i. m. 49. p.
- 28 VIDRA SZABÓ Ferenc, 1988. 11–12. p.
- 29 Magyarországon ez különösen igaz a többi európai országgal való összehasonlításban is. Vö.: BRUYNS, Ruud, 1994. 408. p.
- 30 OLZOEVA, G. 1998. 69. p.
- 31 VIDRA SZABÓ Ferenc, 1988. 14. p.

- 32 ROEDERER, 1999. 230. p.
- 33 VIDRA SZABÓ Ferenc, 1988. 15. p.
- 34 SINGER GORDON, Rachel–NESBEITT, Sarah, 1999. 37. p.
- 35 ROEDERER, 1999. 230. p.
- 36 PRINS, Hans–DE GIER, Walco, 1995. 49. p.
- 37 OLZOEVA, 1998. 69. p.
- 38 VIDRA SZABÓ Ferenc, 1997. 69. p.
- 39 ANDRISEK et al. 2002. 130. p.
- 40 Vö. OLZOEVA, 1998. 69. p. és VIDRA SZABÓ Ferenc, 1997. 68–69. p.
- 41 SINGER GORDON, Rachel–NESBEITT, Sarah, 1999. 36–37. p.
- 42 STACHOWSKA-MUSIAL, Ewa, 2000. 8. p.
- 43 ANDRISEK et al., 2002. 131. p. Ezen kívül szinte valamennyi felmérés, ami a könyvtáros jövőbeli készségeivel, szakképzettségével foglalkozik ezt a tényezőt teszi az első helyre. Pl. HARI, Manuela et al.: Knowledge and Skills of a Future Librarian. In.: Human beings and Information Specialists : BOBCATSSS Proceedings. Ljubljana : Faculty of Arts; Stuttgart : University of Applied Sciences, 2002. 99–106. p.
- 44 ROEDERER, 1999. 235. p.
- 45 Ld. például: HOHHOF, Bonnie–CHITWOOD, Lera: At a crossroads: information professional to intelligence analyst. In.: Information Outlook, 2000. 2. sz. 22–25. p.; HORTON, Forest Woody: The wisdom administrator. Waiting in the wings. In.: Information Outlook, 2000. 9. sz. 26–30. p.; vagy a magyarországi helyzetképről: MURÁNYI Péter et al.: New Information Careers in Hungary from Staff and Students Perspectives. In.: Human beings and Information Specialists : BOBCATSSS Proceedings. Ljubljana : Faculty of Arts; Stuttgart : University of Applied Sciences, 2002. 256–266. p.
- 46 ROEDERER, 1999. 235. p.

Tóth Máté